

תוכן עניינים

מדבריהם של רבותינו, מורי דרכנו ביחס לתלמודה של ארץ ישראל	עמ' ז
קריאת קודש של רבנים מרכזיים ללימוד ועיסוק בירושלמי	עמ' יב
הצגת מכון הירושלמי – תלמודה של ארץ ישראל	עמ' יג
הקדמתו של הרה"ג שאר ישוב כהן שליט"א	עמ' יד
מכתבי ברכה בנושא הקווים הרוחניים והחינוכיים שבירושלמי	עמ' יח
הקדמה	עמ' כא
הצד הרוחני כמרכז החיים	עמ' 1
תורת חיים	עמ' 15
תורה ציבורית	עמ' 45
הנהגה ומדיניות	עמ' 53
סגולת ישראל	עמ' 79
לאומיות	עמ' 91
חשיבות המאמץ האנושי	עמ' 117
גאולה	עמ' 125
אקטואליה	עמ' 139
ציבוריות	עמ' 167
חברתיות	עמ' 179
חינוך	עמ' 189
תשובה	עמ' 199
תפילה	עמ' 211
חירות	עמ' 219

מוסריות	עמ' 227
מרכזיותו של עם ישראל	עמ' 231
אוניברסאליות	עמ' 235
תוכן עניינים מפורט	עמ' 238
מראה מקום למאמרי התלמוד הירושלמי שבספר זה	עמ' 242
מפתח עניינים	עמ' 252

מדבריהם של רבותינו, מורי דרכנו ביחס לתלמודה של ארץ ישראל

מרן הראי"ה קוק זצ"ל

בכל דור היינו צריכים לחבב הרבה את תורת ארץ ישראל. ויותר מכל דור אנו צריכים לזה בדורנו – דור המלא סערות ותהפוכות, דור הנבילה והפריחה, בן הזמן של האורה והאפילה, של היאוש והבטחה, וכל המוני משפטים הסותרים זה את זה, הצבורים בקרבו ועושים אותו כמרקחה וכחר געש שלא ידע שלו. לו אנו צריכים לתת סם חיים דווקא מתורת ארץ ישראל – אנו צריכים להראות לו את גדולת האמת ואת הבהירות הנמצאים באוצרנו האלהי, בהגותיה ורעיונותיה של תורת אמת, את היופי והנשגב במצוותיה המעשיות ובתיאור החיים כולם, שעל פיה ובקרבה, כמה היא תורת אמת ותורת חיים! – אשר לטעום וק"ו להטעים כל אלה במובן המלא אפשר רק על-ידי אור תורת ארץ-ישראל.

דורנו מוכשר, וצריך הוא להיות מושפע דווקא מרעיונות שיש בהם חיים רעננים וגודל. דברים מקומטים ומקוטנים חדלו לקחת את לבבו, הנטיה החברתית נתגברה בקרבו מאד. את הכל הנו מוכרחים להושיט לו במובן כללי, דרך המשפך של זרם החיים של כללות האומה, וכאן כבר אנחנו פוגשים בנקודת ההבדלה שבין תורת א"י לתורת חו"ל: כל מה שהוא קטן ופרטי, מכל הרעיונות הרוחניים בכלל וביחוד אותם המשתרעים על המרחב הגדול אשר לתורה ולאמונה, כשהוא נסקר מצד תורת חו"ל נעשה גדול וכללי מיד כשהוא שואף את אורא דא"י בקרבו.

תורת חו"ל אינה מכרת רק לדאוג בעד הנפש הפרטית, בעד השלמתה הרוחנית והחמרית, הזמנית והנצחית. לא כן היא תורת ארץ ישראל. היא דואגת בעד הכלל, בעד האומה, בעד נשמתה ורוחה, בעד גופה ונפשה, בעד ההווה של כולה, ובעד העתיד של כולה, ובעד הרושם החי של העבר של כולה כאחד. הפרטים כולם הם מתכנסים בקרבה ומתעלים בעילוייה. זהו כלל החידוש הפנימי, העמוק והמרהיב, של תורת א"י, שהיא מכשרת את כל הדעות והרעיונות הפרטיים, שהם הולכים דלולים ופזורים באויר ארץ העמים, שיעשו כלם אגודה אחת ושילבשו מגמה כללית מיוחסת לחיי האומה כולה מצד השפעתה של ארץ-ישראל.

מרן הרצי"ה קוק זצ"ל

אמנם עכשיו הגיע זמנו של התלמוד הירושלמי.

והנה על פי רוב שיש מחלוקת בין הבבלי לירושלמי הלכה כבבלי אבל מספר פעמים פוסק הרמב"ם כירושלמי. וזה מפני היות הרמב"ם ענקי בכלל ישראליותו. הרמב"ם הוא משיחי גאולתי ולכן פוסק כתורת ארץ ישראל.

[מתוך שיחות הרצי"ה שיבת ציון (14)].

כ"ק הרה"ג מנחם מנדל שניאורסון, האדמו"ר מלובביץ' זצ"ל

בתלמודה של בבל, שבה אין ערבות ואחדות של ישראל קיימת כל-כך בשלמות, נוטים יותר לומר שכדי לגרום לערבות של יהודי אחד עבור רעהו, דרוש מעשה בפועל: אם בשעת מתן מעות, כאשר הערב גורם באמירתו לכך שהמלווה יתן את הממון בפועל, ואם לאחר מתן מעות, כאשר "לאו מידיה חסריה", כאשר הערב משתעבד רק על ידי קניין בפועל ממש.

לעומת זאת, אצל האמוראים של התלמוד הירושלמי, תלמודה של ארץ ישראל, אשר בה כל ישראל הם כציבור בערבות ובהתאחדות, ברור ששעבוד ערב אינו חייב להיעשות דווקא על ידי פעולה שתתן תוקף מעשי לערבות ודי בהנאה שהערב מקבל.

כאשר ישראל נמצאים במקומם, בארץ ישראל, שבה הם בקומה אחת שלימה, ציבור אחד ומאוחד – אז די בכל דבר הפוגע ביהודי אחד, ואפילו רק גרימת צער וכדומה, כדי לגרום לכך שיהודי אחר יתמסר וישתעבד כדי למנוע צער זה, עד כדי כך שזוהי הנאתו שלו, שהוא נהנה ממניעת צער של הזולת. כי הוא והזולת אינם שני דברים שונים, אלא כמציאות אחת, כנאמר **בירושלמי (נדרים ט, ד)**, שהם כשתי ידיים של גוף אחד.

לעומת זאת, בבבלי, שבה אחדות ישראל כציבור אחד אינה כל-כך בגלוי, הרי כדי שיהודי אחד ישתעבד ויתמסר למען יהודי אחר, יש צורך דווקא בגרימת נזק ממשי ליהודי האחר. אך במעשה שבו "לאו מידי חסריה", אז יש צורך במעשה גלוי, בקניין שאכן יוכיח שהערב מתכוון להשתעבד עבור הזולת, ורק אז מחליט המלווה לסמוך על שעבוד הערב עבור הלווה.

[מתוך עיבוד של "ליקוטי שיחות", פרשת משפטים, התשנ"ה]

הגר"ש גורן זצ"ל

מחלוקת זו בין התלמוד הבבלי לירושלמי בעניין מנהג כפרות בערב יום כיפור, תואמת את ההשקפות העקרוניות של שני התלמודים בנושאים פילוסופיים רבים אחרים.

[מתוך הספר "מועדי ישראל", מאמר 'תוקפו של מנהג כפרות בערב יום כיפור']

הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל

"וזהב הארץ ההיא טוב" – שאין תורה כתורת ארץ ישראל (ב"ר, טז). עדיפות זו של תורת ארץ ישראל ודאי שאינה מצד שוני הנושאים הלימודיים שבין תורת ארץ ישראל לתורת חוץ לארץ, אף לא מבחינת דרך הלימוד, לאמתו של דבר גם תלמודה של א"י כולל את הנושאים של תורת חו"ל, וכן אין הבדל מבחינת דרכה של תורה בין סדר נזיקין לסדר זרעים. אמור מעתה שאין זה מתכוון אלא לשוני שבתפיסת הדברים והיקפם. "על הגאולה" – זה תלמוד ירושלמי, "ועל התמורה" – זה תלמוד בבלי (זוהר חדש, רות). הוגדר הבבלי בתור "תמורה", כי על כן הצליח לתת תמורה לעם באובדן חייו הנורמאליים. תורת חוץ לארץ יצרה תחליף לסממני הקיום הרגילים של עם. הא שימשה לו קרקע כשהקרקע הממשי הושמט מתחת רגליו, והיא הקימה סביבו חומת אש בנפול מבצריו בידי אויב. אולם "תמורה" אינה אלא מוצא לשעת הדחק, על כן לא נוכל להגדירה כ"טוב". ביטוי זה אינו הולם אלא את תורת ארץ ישראל, זו המוגדרת בתור "גאולה". גישה זו אינה פוסלת את התכנים של הדפוסים הקיימים אצל כל אומה ולשון, היא **מחייבת** מדינה וצבא ועבודת כפיים ומלאכת מחשבת ועבודת אדמה. אולם היא **גואלת** אותם, היא נותנת להם **משמעות** אחרת, ועל ידי זה היא הופכת את התכנים הללו עצמם במקום משעבדים את האדם לגשמיות, לגורמים לעליה רוחנית. "נותן נשמה לעם עליה רוח להולכים בה" (עיין כתובות קיא). במקום **מלחמה** בגוף באה **החייאתו**, נורקת בו **נשמה**, ניתנת בו **רוח**, רוח חיים. על ידי כך הגוף עצמו מתעורר לתחייה, והליכות עולם של **ההולכים בה**, הופכות להלכות מאוששות, בחינת "בכל דרכיך דעהו".

[מתוך ההקדמה לספר "ארץ חמדה", התש"ז]

מאמר 1

'נקודת הקודש'

ממאמרים רבים בתלמוד הירושלמי (מספר בולטים מהם נביא בעיקר בפרק הבא) ניתן לראות על החשיבות של עולם המעשה, ועל מרכזיותו בתוך היהדות. אבל, מובן שאל לו לעולם המעשה והחולין לתפוס את התמונה כולה. אם אין במרכז את נקודת הקודש הרי המעשה כולו והמציאות כולה מאבדים את הלגיטימיות שלהם.

כך, דורש הירושלמי (מועד קטן ג, ה) את הפסוק (משלי י, כב): 'ברכת ה' היא תעשיר' - זו ברכת שבת!'. ולכאורה אינו מובן כיצד השבת גורמת לעושר? לכאורה ההיפך הוא הנכון. אם אדם עובד פחות הוא מרוויח פחות.

אם נצרף לעניין את מאמר חז"ל (אבות ד, א) 'איזהו עשיר השמח בחלקו', וממילא שעיקר העושר הוא האושר, נבין שיכול אדם לעמול כל ימיו, לצבור כסף ורכוש, אך האושר ממנו והלאה. היכן הוא סוד האושר? דווקא בשבת. דווקא בנקודה הפנימית של ימי המעשה, בה אין האדם עמל בתוך עולם החומר, אלא מתחבר אל הנקודה הפנימית, הרוחנית, והיא היא הנותנת לו את האושר והעושר לכל מעשה ימיו במשך השבוע ובמשך חייו.

בדומה לכך ניתן ללמוד מייחסו של הירושלמי לבר כוכבא ולמרד שהנהיג.

הירושלמי (תעניות ד, ה), דן באריכות בסיפורו של בר כוכבא. מכלל הדברים עולה יחס חיובי לבר כוכבא ולמרד אותו הוא ניהל.¹ הירושלמי מביא את דברי רבי עקיבא שקרא על בר כוכבא את הפסוק (במדבר כד, יז) "דרך כוכב מיעקב", המדבר על המשיח. כמו כן מספר הירושלמי על עצה שיעצו החכמים לבר כוכבא כיצד לבדוק את גבורת חייליו: "כל מי שאינו רוכב על סוס ועוקר ארז מן לבנון לא יהיה נכתב באיסרטיא שלך". אך לבסוף נהרג בר כוכבא ונכשל המרד, וזאת בשל מה? בשל העובדה שבר כוכבא חשד בדודו, רבי אלעזר המודעי, כי הוא מעוניין להשלים עם הרומאים בעט בו והרגו.

גם כאן אנו רואים שלמרות היחס החיובי הבסיסי כלפי המנהיג הגיבור שמוביל תקומה לאומית לעם ישראל, אם חסר במרכז ההוויה את הקישור אל הקודש - כבוד תלמידי החכמים, הגבורה הפיזית והחזון הלאומי מאבדים את ערכם ומקומם.

1. בנושא היחס לבר כוכבא ראה עוד לקמן מאמר מספר 9.

מקורות:

תלמוד ירושלמי מועד קטן ג, ה

רבי יוסי בי רבי חלפתא הוה משבח בי רבי מאיר קומי ציפוראיי: ארם גדול אדם קדוש אדם צנוע. חד זמן חמא אביליאי בשוכתא ושאל בון. אמרין ליה: רבי אהנו דאת מתני שבחיה? אמר לון: מה עבר? אמרו ליה חמא אבילאי בשוכתא ושאל בון. אמר לון: בעיי אתון מידע מהו חייליה? בא להודיענו שאין אבל בשבת, דכתיב: 'ברכת יי' היא תעשיר' - זו ברכת שבת. 'ולא יוסיף עצב עמה' - זו אבילות, כמה דת אמר: 'נעצב המלך על בנו'.

תלמוד ירושלמי תענית ד, ה

תני ר' שמעון בן יוחי: עקיבה רבי היה דורש: 'דרך כוכב מיעקב' - דרך כוכבא מיעקב. רבי עקיבה כד הוה חמי בר כוכבא הוה אמר: דין הוא מלכא משיחא. אמר ליה רבי יוחנן בן תורתא: עקיבה יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבא. אמר רבי יוחנן: קול אדריינא קיסר הורג בביתר שמונים אלף ריבוא. א"ר יוחנן שמונים אלף זוג של תוקעי קרנ' היו מקיפין את ביתר, וכל אחד ואחד היה ממונה על כמה חיילות. והיה שם בן כוכבא והיה לו מאתים אלף מטיפי אצבע. שלחו חכמים ואמרו לו: עד אימתי אתה עושה את ישר' בעלי מומין. אמר להן: וכי היאך איפשר לבדוק? אמרו לו: כל מי שאינו רוכב על סוס ועוקר ארז מן לבנון לא יהיה נכתב באיסרטיא שלך. והיו לו מאתים אלף כך ומאתי אלף כך, וכד דהוה נפק לקרבא הוה אמר ריבוניה דעלמא לא תסעוד ולא תכסוף הלא אתה אלהים וזנחתנו ולא תצא בצבאותינו. שלש שנים ומחצה עשה אדריינא מקיף על ביתר, והוה רבי אלעזר המודעי יושב על השק ועל האפר ומתפלל בכל יום ואומ' רבון העולמים אל תשב בדין היום אל תשב בדין היום. בעא אדריינא מזל ליה. אמר ליה חד כותי': לא תזיל לך דאנא חמי מה מיעבד ומשלים לך מדינתא. עאל ליה מן ביבא דמדינתא עאל ואשכח רבי אלעזר המודעי קאים מצלי. עבד נפשיה לחיש ליה בגו אודניה. חמוניה בני מדינתא ואייתוניה גבי בן כוכבא. אמרון ליה חמינן ההן סבא משתעי לחביבך. אמר ליה: מה אמרת ליה ומה אמר לך. אמר ליה: אנא אמר לך מלכא קטל לי, ואי לא אנא אמר לך את קטל יתי, טוב לי מלכא קטל יתי ולא את. אמר ליה: אמר לי דאנא משלים מדינתא. אתא גבי רבי אלעזר המודעי אמר ליה: מה אמר לך הדין כותיאי? אמר ליה לא כלום. מה אמרת ליה? אמר ליה: לא כלום. יתב ליה חד בעוץ וקמליה. מיד יצאת בת קול ואמרה: 'הוי רועי האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה', הרגת את רבי אלעזר המודעי זרוען של כל ישראל ועין ימינא, לפיכך זרועו של אותו האיש יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה, מיד נלכדה ביתר ונהרג בן כוכבא.

מאמר 2

החינוך בבסיס לכל מפעל מעשי

יש שמעמידים את השירות הביטחוני מול ערך לימוד תורה מתוך כוונה לבטל את האחד מפני השני. אלה גם אלה אינם צודקים. ברור מעבר לכל ספק שלימוד התורה הוא ערך מוחלט שלא ניתן לערער ולביטול, כי בביטולו תבטל חס ושלוש המשמעות של העולם. עם זה מאז ומעולם עם ישראל נצרך להגן על עצמו ולצאת למלחמות. גם בשאלה מיהו הכוח העיקרי בשמירה על העם והארץ יש הנוטים להתבלבל ומחליפים את הסדר.

הירושלמי (חגיגה א, ז) מטיב לתאר את ההשקפה הנכונה אודות היחס בין צבא ולימוד תורה בסיפור אודות רבי יהודה הנשיא ששלח את רבי חייא רבי אמי ורבי אסי לבדוק את מצב החינוך בארץ. באחד המקומות אליהם הגיעו בסיועם, פנו הרבנים למנהיגי העיר לאחר שלא מצאו שם מלמדי תינוקות וביקשו לפגוש את שומרי העיר. המנהיגים קראו לחיילים השומרים על העיר.²

כשראו אותם הרבנים, אמרו למנהיגי העיר שהחיילים אינם שומרי העיר אלא מחריבי העיר. שאלו אותם אנשי העיר, מי הם, אם כן, שומרי העיר? ענו להם הרבנים: מלמדי התורה ומלמדי המשנה, שכן נאמר בפסוק: "אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר".

דברי הירושלמי נראים מוזרים, איך אפשר לקרוא לשומרי העיר "מחריבי העיר"?

אולם כשרואים כיצד אנשי צבא בכירים מובילים לחורבן והרס כמו ידיהם, אפשר להבין למה מתכוון הירושלמי. כיצד מתרחש משבר כזה? על פי הירושלמי מתברר שכשהתפיסה השולטת הופכת את הסדר ומעמידה את הצבא הצבאי בראש, לא רחוק הדבר שאנשי הביטחון ומומחי הצבא למיניהם יגיעו לשפל שכזה. בהעמידם את הכל על ערך הביטחון. כשאין ערך שלמענו נלחמים, כאשר המדינה אינה שמה במרכז את ערך החינוך, כלומר את הקב"ה, אנחנו רואים אנשי צבא בכירים שעוסקים בהחרבת יישובים וערים בשם הביטחון כביכול. לא בכדי מסיים הירושלמי בפסוק: "אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בונוי

2. ביחס למקור זה ראה לקמן מאמר מספר 11 שאחד התפקידים המרכזיים של הרבנים הוא הדאגה למצב החינוך של האומה.

בו". היהדות אינה מזלזלת בכוח הצבאי אלא דורשת שהוא יתמלא בהכרה שהקב"ה מתהלך בקרב המחנה, ואז ממילא המערכת הצבאית מקבלת משמעות אחרת לגמרי.

מקורות:

תלמוד ירושלמי חגיגה א, ז

"תני ר"ש בן יוחי: אם ראית עיירות שנתלשו ממקומן בארץ ישראל, דע שלא החזיקו בשכר סופרי' ומשנים, מה טעמא: 'על מה אברה הארץ נצתה כמדבר מבלי יושב ויאמר יי' על עונם את תורת'. רבי יודן נשיא שלח לרבי חייה ולרבי אסי ולרבי אמי למיעבור בקרייתא דארעא דישאל למתקן' לון ספרין ומתניין. עלון לחד אתר ולא אשכחון לא ספר ולא מתניין. אמרין לון: אייתון לן נטורי קרתא. אייתון לון נטורי קרתא. אמרון לון: אילין אינן נטורי קרתא לית אילין אלא חרובי קרתא. אמרין לון: ומאן אינן נטורי קרתא? אמר לון: ספרייא ומתנייא, הדא היא דכתי: 'אם יי' לא יבנה בית וגו'".

מאמר 3

חנוכה - אין לנו רשות להשתמש בהם

על פי מדרשי ארץ ישראל (בראשית רבה ב, ויקרא רבה שמיני טו ועוד), עיקר גזירת היוונים הייתה "כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל" (לשון מעין זו מופיעה גם בירושלמי חגיגה ב, ב בהקשר לגזירות בימי הלל הזקן).

ההסבר לגזירה משונה זו, הוא שהשור מסמל את הצד החומרי שבחיים, וכך רצו היוונים לכפות על ישראל את תפיסתם שאין ליצור שום זיקה וקשר בין הצד החומרי - השור לבין הצד הרוחני - האלוקי שבחיים.

לאחר ניצחון החשמונאים על היוונים, עם ישראל דווקא חרט על דגלו הלאומי, כלומר על קרן השור, כי יש לו חלק באלוקי ישראל.

ויתרה מכך, מהלכות חג החנוכה ניתן לראות שעיקר עניינו הוא להאיר את עולם המעשה, שהרי זמנו של נר החנוכה הוא "עד שתכלה רגל מן השוק" (בבלי, שבת כא, ב) - כל עוד החיים המעשיים מתנהלים במלא עוזם. לאחר שכלתה רגל מן השוק הרי הנר הרוחני מאבד ממשמעותו.

אבל, חשוב מאד שלא לערבב בין שני התחומים.

הרמב"ן בפירושו לתורה (בראשית מט, י. על הפסוק "לא יסור שבט מיהודה"), מותח ביקורת חריפה על משפחת בית חשמונאי, למרות שהיו צדיקים וחסידים, על שתפסו את המלוכה בהיותם כוהנים.

מקורם של דברי הרמב"ן הללו בדברי התלמוד הירושלמי (הוריות ג, ב; סוטה ח, ג; שקלים ו, א): "אין מושחים מלכים כהנים. רבי יהודה ענתוריה: על שם 'לא יסור שבט מיהודה', אמר רבי חייא בר אדא: על שם 'למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל' מה כתיב בתריה - 'לא יהיה לכהנים הלויים'."

ניתן לראות כי הירושלמי, בעיקר בדבריו של רבי חייא בר אדא, נותן דגש דווקא על ההפרדה בין הכוהנים לבין ממסד המלוכה. ולא רק בגלל השייכות של המלוכה לשבט יהודה ולזרע דוד. ואם כן, ניתן להבין כי הרקע הרעיוני של דברי הירושלמי היא ההבנה כי אין לערב בין שני הממסדים. הממסד הרוחני - הכהונה - חייב להיות מופרד מהממסד השלטוני - המלוכה. רק כאשר שבט לוי - "ממסד הכהונה" - מקבל מקום ומעמד של כמין "אצולה רוחנית" גבוהה

המתנשאת מעל חיי החולין, הוא יכול ממקום קדוש וטהור זה להשפיע באמת על חיי החולין עצמם.

על פי הדברים הללו אפשר גם להבין את משמעות ההלכה הקובעת שאין להשתמש לאורם של נרות החנוכה, וכי "אין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד". הנרות מסמלים את עולם הרוח - בהחלט יש להתבונן בו וללכת לאורו, אך אין "להשתמש בו" - להפוך אותו לחלק מהמימד הנמוך והגשמי, ללא "שאר הרוח" ההכרחי.

מקורות:

תלמוד ירושלמי חגיגה ב, ב

"ויש אומ' כנגד פניו יצא הוא ושמונים זוג של תלמידי חכמים מלובשין תירקי זהב שהשחירו פניהן כשולי קדירה, שאמרו להן: כתבו על קרן שור שאין לכם חלק בא-להי ישראל".

תלמוד ירושלמי הוריות ג, ב

"אין מושחין מלכים כהנים, אמר רבי יהודה ענתוריא: על שם: 'לא יסור שבט מיהודה', אמר רבי חייא בר' אבא: 'למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל' (דברים יז, כ), מה כתיב בתריה: 'לא יהיה לכהנים הלויים' (שם יח, א)".